2026-yil, oktabr.
№10-son.
ISSN: 3060-5245

# MOLIYAVIY INSTRUMENTLAR HISOBINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

**ABDULLAYEVA ZILOLA FAXRIDDIN QIZI**
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi
E-mail: tolliboyevazilola1997@gmail.com
ORCID ID : 0009-0004-8012-3453

Annotatsiya. Maqolada aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy instrumentlar hisobini xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablari asosida takomillashtirish masalalari o‘rganilgan. IAS 32, IFRS 9, IFRS 7 va IFRS 13 talablarining o‘zaro bog‘liqligi yoritilib, moliyaviy instrumentni identifikatsiya qilish, tasniflash, tan olish, baholash, qadrsizlanishini aniqlash, risklarni monitoring qilish va hisobotda ochib berish bosqichlarini yagona axborot zanjirida birlashtiruvchi “moliyaviy instrumentning integratsiyalashgan hisob pasporti” taklif etilgan. OKMK AJning 2024–2025-yillardagi ochiq moliyaviy natijalari asosida statistik taqqoslash o‘tkazilgan. Valyuta farqidan zarar 5 669,9 mlrd so‘mdan 4 324,2 mlrd so‘mga kamaygani, uning sof tushumga nisbati esa 15,05 foizdan 8,58 foizga tushgani hisoblangan. Ochiq ma’lumotlar instrumentlar kesimidagi ichki hisob xatolarini tasdiqlash uchun yetarli emasligi qayd etilib, taklifning amaliy samaradorligini baholash mezonlari ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: moliyaviy instrumentlar, IAS 32, IFRS 9, IFRS 7, IFRS 13, integratsiyalashgan hisob pasporti, kutilayotgan kredit zararlari, haqiqiy qiymat, valyuta riski, audit dalillari.

Аннотация. В статье рассматриваются направления совершенствования учета финансовых инструментов в акционерных обществах в соответствии с Международными стандартами финансовой отчетности. Раскрывается взаимосвязь требований IAS 32, IFRS 9, IFRS 7 и IFRS 13 и предлагается «интегрированный учетный паспорт финансового инструмента», объединяющий идентификацию, классификацию, признание, оценку, определение обесценения, мониторинг рисков и раскрытие информации. На основе открытых данных АО «Алмалыкский горно-металлургический комбинат» за 2024–2025 годы проведен сравнительный анализ. Убыток от курсовых разниц сократился с 5 669,9 млрд сумов до 4 324,2 млрд сумов, а его отношение к чистой выручке — с 15,05% до 8,58%. Отмечено, что агрегированные открытые данные сами по себе не подтверждают наличие ошибок учета по отдельным инструментам.
Ключевые слова: финансовые инструменты, МСФО 9, IAS 32, IFRS 7, IFRS 13, интегрированный учетный паспорт, ожидаемые кредитные убытки, справедливая стоимость, валютный риск, аудиторские доказательства.

Abstract. The article examines ways to improve financial-instrument accounting in joint-stock companies in accordance with International Financial Reporting Standards. It explains the links among IAS 32, IFRS 9, IFRS 7 and IFRS 13 and proposes an “integrated accounting passport of a financial instrument” that connects identification, classification, recognition, measurement, impairment assessment, risk monitoring and disclosure. Public financial-result data of Almalyk Mining and Metallurgical Complex JSC (OKMK) for 2024–2025 are compared. The reported foreign-exchange loss declined from UZS 5,669.9 billion to UZS 4,324.2 billion, while its ratio to net revenue fell from 15.05% to 8.58%. The paper clarifies that public aggregate figures do not prove instrument-level accounting errors and proposes indicators for subsequent practical testing.
Keywords: financial instruments, IFRS 9, IAS 32, IFRS 7, IFRS 13, integrated accounting passport, expected credit losses, fair value, foreign-exchange risk, audit evidence.

## KIRISH

Moliyaviy instrumentlar aksiyadorlik jamiyatlarining moliyalashtirish, investitsiya, hisob-kitob va risklarni boshqarish jarayonlarida muhim o‘rin tutadi.

2026-yil, oktabr.
№10-son.
ISSN: 3060-5245

Ularni hisobga olish faqat nominal qiymatni qayd etish bilan cheklanmaydi: shartnomaviy pul oqimlari, instrumentning iqtisodiy mazmuni, biznes-model, keyingi baholash, kredit yo‘qotishlari va risklar haqidagi axborot ham o‘zaro bog‘langan holda ko‘rib chiqilishi kerak. IAS 32 instrumentlarni taqdim etish va moliyaviy majburiyat yoki kapital sifatida tasniflash masalalarini, IFRS 9 esa tan olish, tasniflash, baholash va qadrsizlanishni tartibga soladi. IFRS 7 risklar va boshqa tegishli axborotlarni ochib berishni, IFRS 13 esa haqiqiy qiymatni o‘lchash asoslarini belgilaydi [1–4].

## ADABIYOTLAR SHARHI

Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish bo‘yicha ilmiy adabiyotlarda uchta asosiy yo‘nalish ajratiladi: instrumentlarni tasniflash va baholash, kutilayotgan kredit zararlarini tan olish hamda haqiqiy qiymat ma’lumotlarining foydaliligi. IFRS Foundation tomonidan IFRS 9 qadrsizlanish modeliga oid ilmiy tadqiqotlar sharhida kutilayotgan kredit zararlarini tan olish avvalgi yuz bergan zarar modeliga nisbatan o‘z vaqtida amalga oshirilishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani qayd etiladi. Shu bilan birga, ECL hisobida boshqaruv mulohazalari va prognozlardan foydalanish usullari korxonalar o‘rtasida farqlanishi mumkinligi ham ta’kidlangan [5].

Gornjak IFRS 9 bo‘yicha adabiyotlarni sharhlar ekan, ECL hisoblash, defolt ehtimoli va kredit yo‘qotishlarining moliyaviy natijalarga ta’sirini tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlari sifatida ko‘rsatadi [6]. Kvaal va hammualliflar IFRS 9 doirasida biznes-modelni baholash, shartnomaviy pul oqimlari xususiyatlari hamda moliyaviy aktivlarni tasniflashda taqqoslanuvchanlik va professional mulohaza masalalariga e’tibor qaratadi [7]. Allini va hammualliflar ECL modelining konsepsiyasi, 12 oylik va butun muddat uchun kutilayotgan kredit zararlarini baholash yondashuvlarini tahlil qiladi [8].

Haqiqiy qiymat bo‘yicha tadqiqotlarda bozor ma’lumotlari va baholash modellarining shaffofligi muhim hisoblanadi. IFRS 13 baholashda kuzatiladigan va kuzatilmaydigan kirish ma’lumotlari ierarxiyasini belgilaydi [4]. IFRS 7 esa moliyaviy instrumentlar bilan bog‘liq kredit, likvidlik va bozor risklari to‘g‘risidagi axborotni foydalanuvchilarga ochib berishni ko‘zda tutadi [3]. Ushbu manbalar standartlar talablari mazmunini ochib beradi, biroq korxona ichida shartnoma, hisob registri, baholash modeli, risk va audit dalillarini yagona identifikator bilan bog‘laydigan amaliy hisob shaklini o‘z-o‘zidan belgilamaydi. Mazkur maqolada taklif etilayotgan integratsiyalashgan hisob pasporti ana shu tashkiliy-metodik bog‘liqlikni kuchaytirishga qaratilgan.

## TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda hujjatlarni tahlil qilish, standartlar talablarini qiyosiy o‘rganish, dinamik taqqoslash va nisbiy ko‘rsatkichlarni hisoblash usullaridan foydalanildi. Amaliy tahlil obyekti sifatida OKMK AJning 2024 va 2025-yillar bo‘yicha ochiq e’lon qilingan moliyaviy natijalari olindi [9]. Ko‘rsatkichlar hisobotda berilgan ming so‘m o‘lchov birligida qabul qilindi; o‘zgarish sur’ati quyidagicha hisoblandi:

2026-yil, oktabr.
№10-son.
ISSN: 3060-5245

(2025-yil ko‘rsatkichi – 2024-yil ko‘rsatkichi) / 2024-yil ko‘rsatkichi × 100%. Valyuta zararining sof tushumga nisbati valyuta farqidan zarar / sof tushum × 100% formulasi orqali aniqlandi.

Tadqiqotda ochiq ma’lumotlar chegarasi saqlandi: hisobotlarda ko‘rsatilmagan instrumentlar kesimidagi qoldiqlar, kontragentlar, PD, LGD, EAD yoki audit xatolari sun’iy ravishda to‘ldirilmadi. Shu sababli hisoblangan ko‘rsatkichlar korxonaning umumiy moliyaviy natijalari tahlili hisoblanadi, ichki nazorat yoki audit tizimining samaradorligi bo‘yicha yakuniy empirik xulosa emas.

## TAHLIL VA NATIJALAR

OKMK AJning ochiq hisobotlarida sof tushum 2024-yildagi 37 665 156 898 ming so‘mdan 2025-yilda 50 425 729 498 ming so‘mga oshgan. Moliyaviy faoliyat daromadlari 3 355 154 557 ming so‘mdan 4 667 090 384 ming so‘mga ko‘paygan, moliyaviy faoliyat xarajatlari esa 6 940 075 541 ming so‘mdan 5 615 466 820 ming so‘mga kamaygan [9].

**1-jadval**

**OKMK AJning ayrim moliyaviy ko‘rsatkichlari dinamikasi**

| Ko‘rsatkich (ming so‘m) | 2024 | 2025 | O‘zgarish, % |
|---|---|---|---|
| Sof tushum | 37 665 156 898 | 50 425 729 498 | +33,9 |
| Moliyaviy faoliyat daromadlari | 3 355 154 557 | 4 667 090 384 | +39,1 |
| Moliyaviy faoliyat xarajatlari | 6 940 075 541 | 5 615 466 820 | −19,1 |
| Foiz xarajatlari | 1 270 223 873 | 995 305 627 | −21,6 |
| Valyuta farqidan daromad | 3 241 988 885 | 4 317 141 496 | +33,2 |
| Valyuta farqidan zarar | 5 669 851 668 | 4 324 189 017 | −23,7 |

Manba: OKMK AJning 2024–2025-yillar moliyaviy natijalari [9]; o‘zgarish foizlari muallif hisob-kitobi.

Hisob-kitoblarga ko‘ra, valyuta farqidan zarar 2025-yilda 2024-yilga nisbatan 1 345 662 651 ming so‘mga yoki 23,7 foizga kamaygan. Shu bilan birga, sof tushum 33,9 foizga oshgan. Valyuta zararining sof tushumga nisbati 2024-yilda 15,05 foiz, 2025-yilda esa 8,58 foizni tashkil etgan. Bu nisbatning pasayishi valyuta farqidan zararning tushumga nisbatan og‘irligi kamayganini ko‘rsatadi. Biroq ushbu dinamika faqat hisob pasporti joriy etilishi natijasida yuzaga kelgan deb talqin qilinmaydi: ochiq ma’lumotlar bunday sababiy bog‘liqlikni tasdiqlamaydi.

Moliyaviy faoliyat daromadlarining 39,1 foizga o‘sishi va foiz xarajatlarining 21,6 foizga kamayishi ham instrumentlar bo‘yicha tafsilotlarni tahlil qilish zaruratini ko‘rsatadi. Masalan, foiz xarajatlarini tegishli kredit yoki boshqa moliyaviy majburiyat shartnomalari, foiz stavkalari, to‘lov jadvallari va hisob yozuvlari bilan bog‘lash orqali ularning tarkibi va hisoblanishini tekshirish mumkin. Valyuta farqlarini esa valyuta turi, shartnoma, hisobot sanasidagi kurs va tegishli aktiv yoki majburiyat kesimida qayta hisoblash lozim.

Muallif taklifi: moliyaviy instrumentning integratsiyalashgan hisob pasporti

2026-yil, oktabr.
№10-son.
ISSN: 3060-5245

Maqolada moliyaviy instrumentning integratsiyalashgan hisob pasportini joriy etish taklif qilinadi. Pasport har bir instrumentga yagona kod berib, shartnoma ma'lumotlarini, IAS 32 bo'yicha tasnifni, IFRS 9 bo'yicha tan olish va baholashni, zarur holatlarda ECL hisobini, IFRS 13 bo'yicha haqiqiy qiymat asoslarini, IFRS 7 bo'yicha risklar oshkor etilishini hamda audit dalillarini o'zaro bog'laydi.

**2-jadval**

**Integratsiyalashgan hisob pasportining taklif etilayotgan tuzilmasi**

| Pasport bloki | Asosiy maydonlar | Nazorat natijasi |
|---|---|---|
| Identifikatsiya | Instrument kodi, shartnoma, kontragent, sana, valyuta | Instrumentni yagona aniqlash |
| Tasnif va tan olish | Instrument turi, hisob siyosati, tan olish sanasi va qiymati | IAS 32 va IFRS 9 bilan moslik |
| Baholash va qadrsizlanish | Baholash modeli, asosiy taxminlar, ECL parametrlari zarur bo'lsa | Hisob-kitobni qayta tekshirish imkoniyati |
| Risk va oshkor etish | Kredit, likvidlik, bozor/valyuta riski; hisobot izohiga havola | Hisobotdagi izchillik |
| Audit dalillari | Shartnoma, bank tasdig'i, hisob-kitob, tekshiruv natijasi | Dalilning instrument bilan bog'liqligi |

Taklifni amaliy sinovdan o'tkazish mezonlari.

Pasportning amaliy samaradorligini baholash uchun dastlab moliyaviy instrumentlarning tanlangan namunasi bo'yicha amaldagi hisob jarayoni o'rganiladi. Keyin shu namunaga pasport qo'llanib, hujjatlarning to'liqligi, hisobdagi tafovutlar, audit dalillari bilan bog'langan yozuvlar ulushi va tekshiruvga sarflangan vaqt solishtiriladi. Natijalar quyidagi ko'rsatkichlar orqali o'lchanishi mumkin:

**3-jadval**

| Ko'rsatkich | Hisoblash usuli | Ma'lumot manbasi |
|---|---|---|
| Pasport bilan qamrov | Pasport ochilgan instrumentlar / tanlangan instrumentlar × 100% | Instrumentlar reyestri |
| Hujjatlar to'liqligi | To'liq hujjatlangan pasportlar / tekshirilgan pasportlar × 100% | Shartnoma va tasdiqlar |
| Dalil bilan bog'liqlik | Dalil biriktirilgan tekshiruvlar / jami tekshiruvlar × 100% | Audit ishchi hujjatlari |
| Tekshiruv vaqti o'zgarishi | Oldingi vaqt – pasport bilan sarflangan vaqt | Pilot sinov vaqt qaydlari |
| Hisob tafovutlari | Bosh kitob summasi va qayta hisoblangan summa farqi | Bosh kitob va qayta hisoblash |

Mazkur ko‘rsatkichlar hozircha taklif etilgan baholash mezonlaridir; OKMKda pasport amalda sinovdan o‘tkazilgani haqida tasdiqlangan ma’lumot mavjud emas. Shuning uchun maqolada pasport xatolarni kamaytirdi yoki audit vaqtini qisqartirdi degan miqdoriy natija keltirilmaydi.

Tahlil natijalari moliyaviy instrumentlar bo‘yicha umumlashtirilgan ko‘rsatkichlarni shartnomalar va hisob registrlari kesimida kuzatish zarurligini ko‘rsatadi. Taklif etilgan pasport alohida standartlarning o‘rnini bosmaydi va yangi majburiy talab yaratmaydi; u amaldagi standartlar talablarini yagona ish jarayoniga bog‘laydigan tashkiliy-metodik vosita sifatida qaraladi. Uning asosiy farqi — identifikatsiya, tasnif, baholash, risk, hisobot va audit dalillarini bitta instrument kodi orqali bog‘lashidir.

ECL hisobida PD, LGD va EAD kabi parametrlar faqat tegishli instrument va IFRS 9 talablariga mos holatlarda qo‘llanadi. Xuddi shuningdek, IFRS 13 bo‘yicha haqiqiy qiymat bahosi faqat tegishli standart talab qilgan yoki ruxsat bergan holatlarda amalga oshiriladi. Shu yondashuv standart talablarini barcha instrumentlarga bir xil tatbiq etish xavfini kamaytiradi. Taklifni empirik jihatdan tasdiqlash uchun OKMKning ichki reyestrlari, shartnomalari, baholash modellari va audit ishchi hujjatlari asosida pilot sinov o‘tkazish lozim.

## XULOSA

Tadqiqot natijasida moliyaviy instrumentlar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirishning integratsiyalashgan yondashuvi ishlab chiqildi. IAS 32, IFRS 9, IFRS 7 va IFRS 13 talablarini yagona hisob axboroti zanjiriga bog‘lovchi “moliyaviy instrumentning integratsiyalashgan hisob pasporti” taklif etildi. Pasport tarkibiga instrumentni identifikatsiya qilish, tasniflash, tan olish, baholash, tegishli hollarda qadrsizlanishni hisoblash, risklarni monitoring qilish, hisobotda ochib berish va audit dalillariga havolalarni kiritish nazarda tutiladi.

OKMK AJning ochiq moliyaviy natijalari asosida 2024–2025-yillarda sof tushum 33,9 foizga, moliyaviy faoliyat daromadlari 39,1 foizga oshgani; moliyaviy faoliyat xarajatlari 19,1 foizga, foiz xarajatlari 21,6 foizga va valyuta farqidan zarar 23,7 foizga kamaygani hisoblandi. Valyuta zararining sof tushumga nisbati 15,05 foizdan 8,58 foizga tushgan. Bu raqamlar moliyaviy natijalar dinamikasini ifodalaydi, lekin ichki hisobdagi xato yoki taklif etilgan pasport samaradorligining bevosita isboti sifatida talqin qilinmasligi kerak.

Keyingi bosqichda OKMKning instrumentlar reyestri, shartnomalari, debitorlik qarzlari muddati, baholash modellari va audit dalillari asosida pilot sinov o‘tkazish tavsiya etiladi. Shunda pasportning hujjatlar to‘liqligi, hisob tafovutlari, audit dalillarining bog‘liqligi va tekshiruv vaqti kabi mezonlarga ta’siri aniq empirik ko‘rsatkichlar bilan baholanishi mumkin.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. IFRS Foundation. IAS 32 Financial Instruments: Presentation. https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-32-financial-instruments-presentation/

2. IFRS Foundation. IFRS 9 Financial Instruments. https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-9-financial-instruments/

3. IFRS Foundation. IFRS 7 Financial Instruments: Disclosures. https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-7-financial-instruments-disclosures/

4. IFRS Foundation. IFRS 13 Fair Value Measurement. https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-13-fair-value-measurement/

5. IFRS Foundation. Post-implementation Review of IFRS 9—Impairment: Literature Review Update. February 2024. https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/resources-for/academics/research-citations/pir-ifrs9-literature-review-feb-2024.pdf

6. Gornjak, M. Literature Review of IFRS 9 and Its Key Parameters. In: Making a Difference Through Accounting. 2020. https://ideas.repec.org/h/tkp/mklp20/463-477.html

7. Kvaal, E., Löw, E., Novotny-Farkas, Z., Panaretou, A., Renders, A., Sampers, P. Classification and Measurement under IFRS 9: A Commentary and Suggestions for Future Research. Accounting in Europe, 21(2), 2024, pp. 154–175. https://doi.org/10.1080/17449480.2023.2253808

8. Allini, A., Jaggi, B., Zampella, A., Prisco, M. Expected Credit Losses under IFRS 9: Concept, Models, and Disclosures. 2024, pp. 1461–1511. https://www.iris.unina.it/handle/11588/861361

9. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). Standards and Pronouncements. https://www.iaasb.org/standards-pronouncements

10. Olmaliq kon-metallurgiya kombinati AJ. 2024–2025-yillar moliyaviy natijalari to‘g‘risida ma’lumot. https://agmk.uz/uploads/docs/915f2561714717d15c715ed4df84978f.pdf

**2026-yil, oktabr. №10-son.**

**Mas’ul muharrir:** Beglayev Uchqun
**Musahhih:** Boltayev Nurali
**Sahifalovchi va dizaynerlar:** Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko‘chirib bosilganda “Agrobiznes, fan va texnologiyalar” ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas’ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru
Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjurnal
Telefon raqami: +998939018320, +998934393000
Jurnal rasmiy sayti: https://www.agrobiznesjournal.uz

“Agrobiznes, fan va texnologiyalar” ilmiy-amaliy elektron jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo‘jaligi fanlari bo‘yicha “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxati”ga kiritilgan.

“Agrobiznes, fan va texnologiyalar” ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669225** reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
**Litsenziya raqami: №083688**

**Manzilimiz: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko‘chasi, 2-uy**